

Slachtoffer van Pesten geïdentificeerd via Zelfrapportage en/of Peerrapportage: Verschillen
in Depressieve Gevoelens en Eenzaamheid

Master's thesis

Utrecht University

Master's Programme in Clinical Child, Family and Education Studies

Karlijn Smorenburg (5727383)

Begeleider: Dr. M. M. Vermande

Tweede beoordelaar: Dr. I. Friso-van den Bosch

31-05-2018

Samenvatting

Pesten op school komt vaak voor. Hoe vaak is echter afhankelijk van de gebruikte methode. Dit betekent dat verschillende methoden ook verschillende daders en slachtoffers kunnen identificeren. Het doel van dit onderzoek was het bestuderen van a) de verschillen en overeenkomsten qua prevalentie en b) de mate van eenzaamheid en depressie van kinderen die volgens zelfrapportage, peerrapportage of (geen van) beide methoden geïdentificeerd zijn als pestslachtoffers. Het databestand bestond uit 1460 leerlingen afkomstig van 37 reguliere basisscholen, verspreid door heel Nederland. Met behulp van zelf- en peerrapportage werd bepaald in welke slachtoffergroep de participant (*convergent victims* (zowel zelf- als peerrapportage), *self-identified victims* (alleen zelfrapportage), *peer-identified victims* (alleen peerrapportage) en *non-victims* (geen van beide rapportagemethoden)) ingedeeld werd. De MANOVA liet een statistisch significant verschil zien op internaliserende problematiek (depressie en eenzaamheid). Uit de post-hoc procedure werd duidelijk dat de *convergent victims* een hogere mate van eenzaamheid en depressie rapporteerden dan de *peer-identified victims* en de *non-victims*. Er werd geen verschil gevonden tussen de *convergent victims* en de *self-identified victims*, maar *self-identified victims* rapporteerden hogere scores op gevoelens van depressie en eenzaamheid dan *peer-identified victims* en *non-victims*. Daarnaast rapporteerden de *peer-identified victims* significant hoger op gevoelens van depressie en eenzaamheid dan de *non-victims*. Tot slot werd geen interactie-effect gevonden. Dit onderzoek geeft dus aan dat, ongeacht het geslacht, *convergent victims* de meeste gevoelens van depressie en eenzaamheid ervaren, gevolgd door de *self-identified victims*, de *peer-identified victims* en tot slot de *non-victims*. Kortom, het is wenselijk dat beide rapportagemethoden gebruikt worden voor de identificatie van pestslachtoffers.

Sleutelwoorden: pestslachtoffers, internaliserende problematiek, zelfrapportage, peerrapportage

Abstract

Bullying in schools occurs regularly. However, the degree of regularity is dependent on the methods used. This implies that different methods also show different bullies and bully victims. The aim of this study was to 1) investigate the differences and the similarities when it comes to prevalence and 2) the extent of feelings of depression and loneliness of children identified through self- and/or peer reports or none of the above. The dataset contained 1460 participants, selected from 37 elementary schools throughout the Netherlands. With the use of self- and peer reports, it was determined what victim group (*convergent victims* (self-reports as well as peer reports), *self-identified victims* (self-reports only), *peer-identified victims* (peer-reports only) and *non-victims* (none of the report methods)) the participants got assigned to. The MANOVA revealed a statistically significant difference in internalizing problems (depression and loneliness). The post-hoc procedure made clear that *convergent victims* reported higher feelings on depression and loneliness than *peer-identified victims* and *self-identified victims*. No difference was found for *convergent victims* and *self-identified victims*, but *self-identified victims* showed significant higher scores on depression and loneliness than *peer-identified victims* and *non-victims*. Moreover, *peer-identified victims* showed significant higher scores on depression and loneliness than *non-victims*. In conclusion, no interaction-effect was found. This research indicates that, regardless the gender, *convergent victims* show the highest feelings of depression and loneliness, followed up by *self-identified victims*, *peer-identified victims* and at last the *non-victims*. Altogether, both report methods should be used to identify bully victims.

Keywords: bullying, internalizing problems, self-reports, peer-reports

Slachtoffer van Pesten geïdentificeerd via Zelfrapportage en/of Peerrapportage:
Verschillen in Depressieve Gevoelens en Eenzaamheid

Pesten op school is een actueel probleem (Nansel et al., 2001) en heeft een negatieve invloed op het functioneren van kinderen. Onderzoekers zijn het met elkaar eens dat pesten zowel nadelige consequenties heeft voor daders als voor slachtoffers (Reijntjes, Vermande, & Van der Meulen, 2015; Veenstra et al., 2005). Onderzoek van Monks en collega's (2009) naar de prevalentie van pesten wijst uit dat ongeveer 2 tot 20% van de leerlingen pest en 5 tot 20% van de leerlingen gepest wordt. Pesten is het herhaaldelijk en over langere tijd iemand bewust pijn doen, fysiek of emotioneel, waarbij er sprake is van een verschil in macht tussen slachtoffers en daders (Olweus, 1993; 2010). Pesten kan twee verschillende vormen aannemen, namelijk direct en indirect of relationeel pesten. Direct pesten kenmerkt zich door gedrag dat openlijk gericht is op het slachtoffer (fysiek en verbaal pesten). Relationeel pesten betreft het aantasten van de sociale relaties en status van het slachtoffer (Reijntjes, et al., 2015). Uit een review van Wolke en Lereya (2015) wordt duidelijk dat slachtoffers van pesten een grotere kans hebben op het ontwikkelen van internaliserende problematiek.

Slachtoffers van pesten hebben doorgaans een lagere sociale status, wat betekent dat zij vaak minder aardig gevonden worden en geen dominante positie in de groep hebben (Bruyn, Cillessen & Wissink, 2010). Kinderen die slachtoffer zijn van pesten voelen zich doorgaans incompetent in sociale situaties en dit kan op termijn leiden tot onderontwikkelde sociale vaardigheden en internaliserend probleemgedrag (Faber, Verkerk, Aken, Lissenburg, & Geerlings, 2006; Segrin, 2000). Internaliserende problematiek omvat onder andere gevoelens van depressie, eenzaamheid, gegeneraliseerde- en sociale angst en een lage mate van eigenwaarde (Hawker, & Boulton, 2000; meta-analyse; Veenstra et al., 2005). In de meta-analyse van Hawker en Boulton (2000) werd vastgesteld dat van deze problemen de relatie tussen victimisatie en depressie het sterkst is, gevolgd door eenzaamheid. Depressie wordt gekenmerkt door het ervaren van een aanhoudende neerslachtige stemming, waarbij onder andere sprake is van teruggetrokken gedrag, plezierverlies en somatische klachten (American Psychiatric Association (APA), 2014). Eenzaamheid omvat de beleving van sociale relaties; de kwaliteit van relaties is (in de beleving) ondermaats of het aantal sociale contacten is lager dan gewenst (Savelkoul & Tilburg, 2012). Gevolgen van pesten kunnen ook later nog zichtbaar zijn; de kans op het later (tot 36 jaar later) ontwikkelen van depressieve gevoelens is significant hoger bij slachtoffers van pesten dan bij kinderen die niet gepest zijn (Ttofi, Farrington, Lösel, & Loeber, 2011; meta-analyse).

Verschillen in gevolgen van pestgedrag voor jongens en meisjes is een veelbesproken onderwerp (Zimmer-Gembeck, Trevaskis, Nesdale, & Downey, 2013; London, Downey, & Bonica, 2007). Een meta-analyse naar internaliserende problematiek ten gevolgen van pesten voor de verschillende sekse wijst uit dat er geen verschillen tussen jongens en meisjes zijn als het gaat om gevoelens van depressie en eenzaamheid (Reijntjes, Kamphuis, Prinzie, & Telch, 2010).

Kortom, de omvang van pestgedrag op scholen en de gevolgen van pestgedrag kunnen ernstig zijn. Dit onderzoek richtte zich op het vergelijken van gevoelens van depressie en eenzaamheid bij slachtoffers van pestgedrag.

Rapportagemethoden

Het identificeren van slachtoffers van pestgedrag kan op verschillende manieren worden gedaan. De meest gebruikte methoden om pesten te meten zijn zelfrapportage (kinderen geven zelf aan in hoeverre zij gepest worden en zelf anderen pesten) en peerrapportage (kinderen geven aan in hoeverre gedragsbeschrijvingen, zoals pesten en gepest worden op klasgenoten van toepassing zijn). Een groot voordeel van zelfrapportage is dat het een eenvoudige manier is om slachtoffers (en daders) te identificeren (Van der Meulen, & Olthof, 2015). Kinderen antwoorden echter naar alle waarschijnlijkheid niet altijd waarheidsgetrouw, waardoor er sprake kan zijn van over- en/of onderrapportage (Van der Meulen, & Olthof, 2015). Een belangrijk voordeel van peerrapportage is de hoeveelheid observatoren die een oordeel geven (bijvoorbeeld alle kinderen in de klas). Dit maakt het resultaat van de rapportage betrouwbaarder (Vermande et al., 2015). Bij peerrapportage kan echter sprake zijn van vooroordelen of opgebouwde reputaties of de zogenoemde ‘vriendjespolitiek’ die er bijvoorbeeld voor kan zorgen dat vrienden minder snel als dader worden bestempeld. In de regel geldt dat zelfrapportage meer slachtoffers oplevert dan peerrapportage en peerrapportage meer daders identificeert dan zelfrapportage (Reijntjes, et al., 2015). Voor zelfrapportage geldt dat de Olweus Bullying Questionnaire (Solberg, & Olweus, 2003) het bekendst is en het meest gebruikt wordt. Voor peerrapportage wordt in Nederland vaak gebruik gemaakt van de pestrollenvragenlijst (Olthof, Goossens, Vermande, Aleva, & Van der Meulen, 2011; Van der Meulen, & Olthof, 2015). Voor ieder van deze instrumenten zijn afkappunten bepaald (Olthof et al., 2011; Solberg & Olweus, 2003).

Zoals hiervoor gesteld, levert zelfrapportage een ander aantal slachtoffers en dus deels andere slachtoffers op dan peerrapportage (Solberg & Olweus, 2003; Reijntjes et al., 2015). In verschillende studies is gebruik gemaakt van de *Latent Profile Analysis* (LPA) om op basis van scores op zelfrapportage en peerrapportage kinderen in verschillende slachtoffertypen in

te delen (Dawes, Chen, Farmer, & Hamm, 2017; Giang, & Graham, 2008; Scholte, Burk, & Overbeek, 2013). Deze analyse stelt groepen samen op basis van antwoordpatronen om individuen tot een groep aan te wijzen (McCutcheon, 1987). In diverse studies werden vier groepen pestslachtoffers gevonden: *convergent victims* (zowel door zelf- als door peerrapportage geïdentificeerd), *peer-identified victims* (alleen door peerrapportage geïdentificeerd), *self-identified victims* (alleen door zelfrapportage geïdentificeerd) en *non-victims* (door geen van beide rapportagemethoden geïdentificeerd) (Crick, & Bigbee, 1998; Dawes et al., 2017; Graham, & Juvonen, 1998; Scholte et al., 2013).

Er zijn echter weinig studies die zowel zelfrapportage als peerrapportage hebben toegepast en vergeleken (Dawes et al., 2017). Bovendien hebben deze studies gebruik gemaakt van LPA om slachtoffers in te delen en niet van afkappunten die in de praktijk worden gebruikt. Het eerste doel van dit onderzoek was daarom om de verschillen en overeenkomsten qua prevalentie te bepalen op basis van in de praktijk gehanteerde afkappunten. Meer concreet werd onderzocht a) hoeveel slachtoffers door ieder van de methoden worden geïdentificeerd en b) hoeveel kinderen zowel door peerrapportage als zelfrapportage worden geïdentificeerd (de zogenoemde *convergent victims*); hoeveel kinderen door peerrapportage worden geïdentificeerd (de zogenoemde *peer-identified victims*); hoeveel kinderen door zelfrapportage worden geïdentificeerd (de zogenoemde *self-identified victims*); en tot slot hoeveel kinderen door geen van beide methoden worden geïdentificeerd ((de zogenoemde *non-victims*) (Dawes et al., 2017). De groep waartoe kinderen behoren kan gevolgen hebben voor hun sociale- en emotionele welzijn (Crick, & Bigbee; Ladd and Kochenderfer-Ladd 2002; Scholte et al. 2013; McDougall, & Vaillancourt, 2015).

Het beperkte aantal studies (Graham, & Juvonen, 1998; Graham, Bellmore, & Juvonen, 2003; Scholte et al., 2013) dat bovenstaande groepen vergeleek op probleemgedrag (te weten: eenzaamheid, gevoel van eigenwaarde, depressieve gevoelens, sociale acceptatie- en afwijzing en sociale angst) laat zien dat kinderen die zowel volgens peerrapportage als volgens zelfrapportage (*convergent victims*) meer problemen ervaren dan de andere slachtoffers. Deze kinderen voelen zich het meest eenzaam, hebben een laag gevoel van eigenwaarde, ervaren weinig sociale acceptatie en kampen met sociale angst (Graham, Bellmore, & Juvonen, 2003; Scholte et al., 2013).

Over slachtoffers die alleen via zelfrapportage (*self-identified victims*) zijn geïdentificeerd is minder bekend. De studie van Graham en collega's (2003) wijst uit dat deze groep kinderen doorgaans beter geaccepteerd wordt door hun leeftijdsgenootjes dan

kinderen die aangewezen worden via peerrapportage ((*convergent victims* en *peer-identified victims*) Graham et al., 2003; Scholte et al. 2013). Slachtoffers die alleen volgens zelfrapportage (*self-identified victims*) worden geïdentificeerd lijken kinderen die zowel volgens peerrapportage als volgens zelfrapportage (*convergent victims*) op het ervaren van een laag gevoel van eigenwaarde en hoge sociale angst.

Voor kinderen die alleen genomineerd worden via peerrapportage (*peer-identified victims*) geldt dat zij minder sociaal geaccepteerd worden (vaker worden bespot en afgewezen bij deelname aan schooltaken) dan de kinderen die aangemerkt worden via zelfrapportage (*self-identified victims*) of niet aangemerkt worden als pestslachtoffer (*non-victims*) (Gorman, Kim, & Schimmelbusch, 2002; Juvonen, & Murdock 1995). Slachtoffers die alleen aangemerkt worden door peerrapportage lijken kinderen de niet-pestslachtoffers (*non-victims*) op lage gevoelens van eenzaamheid en sociale angst.

Voor de groep niet-pestslachtoffers (*non-victims*) geldt dat zij zich minder eenzaam en minder sociaal angstig voelen dan kinderen die alleen volgens zelfrapportage (*self-identified victims*) of volgens beide methoden (*convergent victims*) worden geïdentificeerd (Graham, & Juvonen, 1998; Scholte et al., 2013). Niet-pestslachtoffers (*non-victims*) worden door leeftijdsgenootjes beter geaccepteerd dan de kinderen die volgens een of beide methoden worden aangemerkt. Daarnaast ervaren de kinderen in deze groep minder eenzaamheid, sociale angst en een hogere mate van eigenwaarde dan kinderen die volgens zelfrapportage of beide methoden worden aangemerkt als pestslachtoffer (Graham, & Juvonen, 1998; Scholte et al., 2013).

Het tweede doel van dit onderzoek was om te bepalen of de groepen van elkaar verschillen in de mate van depressieve gevoelens en eenzaamheid. In bovenbeschreven onderzoeken is geen interactie-effect met sekse onderzocht.

Huidig onderzoek

Kortom, het doel van dit onderzoek was a) het bestuderen van de verschillen en overeenkomsten qua prevalentie en b) de mate van eenzaamheid en depressie van kinderen die volgens zelfrapportage, peerrapportage of ((g)een van) beide methoden geïdentificeerd werden als pestslachtoffers. Anders dan de beschreven onderzoeken werd hierbij geen gebruik gemaakt van LPA om de groepen te identificeren, maar van de afkappunten zoals die in de praktijk worden gehanteerd.

In de regel geldt dat zelfrapportage meer slachtoffers oplevert dan peerrapportage (Reijntjes et al., 2015). Op basis hiervan werd verwacht dat de groepen pestslachtoffers waarbij slachtoffers geïdentificeerd werden door zelfrapportage groter zijn dan de groepen

waarbij peernominatie een grote rol speelde in de identificatie. Ook werd voorzichtig verwacht dat kinderen die via zelfrapportage en peerrapportage geïdentificeerd worden als slachtoffer van pesten (*convergent victims*) eenzamer en depressiever zijn dan kinderen in de andere drie groepen. Daarnaast werd verwacht dat kinderen die alleen aangemerkt werden volgens zelfrapportage (*self-identified victims*) eenzamer en depressiever zijn dan kinderen die alleen volgens peerrapportage worden aangemerkt (*peer-identified victims*) of de niet-pestslachtoffers (*non-victims*). Ook werd verwacht dat de niet-pestslachtoffers (*non-victims*) minder eenzaam en depressief zijn dan kinderen die volgens een of beide methoden worden geïdentificeerd als slachtoffer. Tot slot is exploratief onderzocht of de verschillen tussen de groepen voor jongens en voor meisjes anders waren voor gevoelens van depressie en eenzaamheid.

Methode

Participanten

In deze studie is gebruik gemaakt van cross-sectionele data verzameld in groepen zes tot en met acht van de reguliere basisschool. Via een gemakssteekproef, een niet-systematische methode die gebruikt wordt om participanten te selecteren (Neuman, 2012), zijn de leerlingen voor dit onderzoek geworven. Studenten van de Universiteit Utrecht, departement Pedagogische Wetenschappen, hebben scholen geworven voor deelname aan dit onderzoek. Voorafgaand aan het onderzoek is toestemming gevraagd aan scholen, leerkrachten, ouders en leerlingen. De ouders werden geïnformeerd via een brief, waarin het doel van het onderzoek en de procedure werd uitgelegd. Als ouders niet wilden dat hun kind deelnam, konden zij dat aangeven via een formulier. De leerlingen zijn ook geïnstrueerd over het doel en de procedure van het onderzoek. Zij hadden de mogelijkheid te stoppen met het onderzoek op ieder gewenst moment. Van deze mogelijkheid is geen gebruik gemaakt.

Het databestand bestond in totaal uit 1460 leerlingen afkomstig van 37 reguliere basisscholen verspreid over heel Nederland. Voor 1434 leerlingen (98.2 %) is er toestemming verleend om mee te doen aan het onderzoek. Voor zeven leerlingen was er geen toestemming gegeven of heeft de respondent aangegeven niet mee te willen doen aan het onderzoek (0.5 %). Andere redenen voor het niet participeren aan het onderzoek waren van school wisselen (0.1%), ziek of de tandarts (0.6 %), reden was onbekend (0.1%) of de participant begreep de vragen niet (0.1 %).

Van de 1434 participanten zaten 500 (34.2 %) leerlingen in groep zes, 100 (6.8%) leerlingen in een combinatiegroep zes-zeven, 173 (11.8%) leerlingen in een combinatiegroep zes-zeven-acht, 299 (20.5%) leerlingen in groep zeven, 201 (13.8%) leerlingen in een

combinatiegroep zeven- acht en 187 (12.8%) leerlingen in groep 8. De gemiddelde leeftijd van de participanten lag op 11 jaar.

Van de 1434 leerlingen hebben 1384 leerlingen (94.8%) ouders die geboren zijn in Nederland. De overige leerlingen hadden ten minste één ouder met een andere etnische achtergrond: Turkije (0.1 %), Marokko (0.1 %), Suriname (0.1 %), Nederlandse Antillen (0.5 %) en Europese landen anders dan Nederland (1.2 %). Voor 28 participanten (1.9 %) was onbekend waar hun ouders vandaan kwamen.

Meetinstrumenten

Zelfrapportage van pesten: Om deze variabele te meten is de Nederlandse variant van de Olweus Bullying Questionnaire (Solberg, & Olweus, 2003) gebruikt, de Prima-pestmeter (Dafesh, De Ruiters, Ter Beek, & Ruiters, 2008). Deze vragenlijst bestaat uit veertien items over ouderschap en veertien items over slachtofferschap. Voorafgaand aan de afname van de vragenlijst kregen de kinderen een omschrijving van pestgedrag, waarin de drie elementen van de definitie van pesten worden uitgelegd (intentie, herhaling en machtsverschil). Om slachtoffers en ouders te kunnen identificeren werd gebruik gemaakt van twee algemene items: ‘Ben je in de afgelopen maanden gepest op school?’ en ‘Heb je zelf kinderen op school gepest in de afgelopen maanden?’ (Solberg, & Olweus, 2003). Deze items worden gescoord op een vijfpuntsschaal (‘nooit’, ‘1 of 2 keer’, ‘2 of 3 keer per maand’, ongeveer ‘1 keer per week’, ‘meerdere keren per week’). Om geïdentificeerd te worden als dader of als slachtoffer is volgens Solberg en Olweus (2003) een frequentie van minstens twee tot drie keer per maand een goed criterium. Een leerling werd geclassificeerd als dader wanneer hij aangaf twee tot drie keer per maand zelf te pesten. Om geclassificeerd te worden als slachtoffer moet er sprake zijn van minstens twee tot drie keer per maand gepest worden. Deze criteria zijn gehanteerd in dit onderzoek.

Peerrapportage van pesten. De Pestrollenvragenlijst (Olthof et al., 2011) onderscheidt verschillende vormen van pesten en gepest worden: fysiek pesten (bijvoorbeeld schoppen en slaan), vernielen of afpakken van eigendommen, verbaal pesten (bijvoorbeeld schelden), direct (bijvoorbeeld iemand afwijzen of negeren) en indirect pesten (bijvoorbeeld roddelen). De scores op deze vragenlijst worden gebruikt om de leerlingen in een van de zes pestrollen in te delen. Deze vragenlijst onderscheidt namelijk ook andere rollen dan ouders en slachtoffers. Om als slachtoffer of dader bestempeld te worden door klasgenoten, moet het kind door minimaal 15% van zijn klasgenoten genomineerd worden als slachtoffer of dader en moet dat tevens de rol zijn die het kind het meest krijgt toebedeeld (voor details zie Olthof et al., 2011).

Internaliserende problematiek

Depressieve klachten. De Revised Child Anxiety and Depression Scale ([RCADS], Muris, Meesters, & Schouten, 2002) is gebruikt in dit onderzoek. Het is een betrouwbaar en valide meetinstrument om angst en depressie vast te stellen (Kösters et al., 2015b). Deze vragenlijst omvat vijf schalen, waarvan er vier gericht zijn op angstproblematiek. Alleen de tien items van de depressieschaal zijn gebruikt in dit onderzoek. Een voorbeeld van een vraag uit deze schaal is 'Ik heb het gevoel dat ik niets waard ben'. De tien items uit deze schaal werden gescoord op een 4-puntsschaal, waarbij 0 staat voor 'nooit' en 3 staat voor 'altijd'. De score op depressie was de gemiddelde score op de 10 items. De Chronbachs alfa van deze schaal was hoog ($\alpha = .81$).

Eenzaamheid. Deze variabele werd gemeten aan de hand van vijf items. Een voorbeeld van een vraag uit de vragenlijst is 'Ik ben eenzaam op school'. Drie items waren afkomstig van de Loneliness and Social Dissatisfaction Questionnaire ([LSDQ] Cassidy & Asher, 1992). Deze items refereren direct aan eenzaamheid. De andere twee items kwamen uit Ladd en Kochenderfer-Ladd (2002). Deze items zijn op semantisch niveau ongeveer hetzelfde. De vijf items werden gescoord op een 4-puntsschaal, waarbij de 0 staat voor 'nooit' en de 3 verwijst naar 'altijd'. De score op eenzaamheid was het gemiddelde van de 5 items. Voor deze schaal is er eveneens een hoge Chronbachs alfa ($\alpha = .87$).

Procedure

Voor dit onderzoek zijn studenten (onderzoeksassistenten) van de Universiteit Utrecht, departement Pedagogische Wetenschappen, getraind voor de dataverzameling. Per klas waren twee onderzoeksassistenten actief die volgens een onderzoeksprotocol handelden. De afname van de zelfrapportagelijsten werd klassikaal gedaan met pen en papier. Tijdens de afname mocht er niet op het blaadje van een ander gekeken worden. De onderzoeksassistenten liepen rond om vragen te beantwoorden. Voor de peernominaties (pestrollenvragenlijst) zijn laptops gebruikt, waarbij kinderen bij iedere vraag een lijst met namen van kinderen uit hun klas werd aangeboden als geheugensteun. De kinderen konden een ongelimiteerd aantal klasgenoten nomineren. Wanneer de participant op een bepaalde vraag geen kinderen wist te nomineren, dan kon er worden geantwoord met 'niemand' (Olthof et al., 2011). Na afloop van het onderzoek heeft de school een verslagje ontvangen met daarin de bevindingen van het onderzoek.

Resultaten

Indeling van pestrollen volgens zelfrapportage en peerrapportage

Tabel 1 geeft een overzicht van het aantal kinderen per pestrol volgens zelfrapportage en peerrapportage. De verwachting dat zelfrapportage meer slachtoffers oplevert dan peerrapportage blijkt correct (zie tabel 1).

In het vervolg van het onderzoek worden daders en dader-slachtoffers buiten beschouwing gelaten.

Tabel 1.

Frequentie Kinderen per Pestrol gemeten via Zelf- en Peerrapportage

	Indeling d.m.v. zelfrapportage	Indeling d.m.v. peerrapportage
Slachtoffer	213 (14.6%)	124 (8.4%)
Dader	47 (3.2%)	223 (15.3%)
Dader-slachtoffers	49 (3.4%)	39 (2.7%)
Niet-betrokken	1151 (78.8%)	1074 (73.6%)
Totaal	1460	1460

Frequentie van slachtoffergroep

Vervolgens is bepaald hoe de indeling per slachtoffergroep (alleen via zelfrapportage, alleen via peerrapportage, via beide rapportagemethoden of noch zelf- noch peerrapportage) eruit ziet. De vier groepen zijn geïdentificeerd op basis van de afkappunten beschreven in de Methode. Er waren 137 (9.4%) slachtoffers op basis van zelfrapportage (*self-identified victims*); er waren 59 (4.0%) slachtoffers op basis van peerrapportage (*peer-identified victims*), er waren 59 (4.0%) slachtoffers op basis van zelf- en peerrapportage (*convergent victims*), en er waren 1121 (76.8%) kinderen die noch via zelf-, noch via peerrapportage worden geïdentificeerd (*non-victims*). Dit betekent dat er genoeg kinderen in de groepen zaten om het onderzoek met behulp van een variantie-analyse te kunnen uitvoeren. De vierde groep, de groep die noch door zelf-, noch door peerrapportage is genomineerd, was disproportioneel groot. Er is daarom gekozen voor het nemen van een aselechte steekproef van 150 uit deze groep.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een multivariate variantie-analyse (MANOVA), waarbij de slachtoffergroepen en sekse de onafhankelijke variabelen vormden en depressie en eenzaamheid de afhankelijke variabelen.

Allereerst is nagegaan of er aan de assumpties is voldaan. De verdeling van de variabelen was scheef, daarom zijn de scores getransformeerd middels de RANKIT-procedure (Salmivalli & Helteenvuori, 2007; Salmivalli & Voeten, 2004). De getransformeerde scores reduceerden de scheefheid voldoende en zijn gebruikt voor de analyse en rapportage.

Om de MANOVA analyse te kunnen uitvoeren is het van belang dat de afhankelijke variabelen met elkaar samenhangen. Echter, bij een te hoge correlatie ($r = .80$ of hoger) meten de afhankelijke variabelen hetzelfde en kan er geen analyse worden uitgevoerd (Field, 2006). De correlatie van de afhankelijke variabelen (depressie en eenzaamheid) bleek hoog ($r = .63, p = < .001$), maar niet te hoog.

Verschillen tussen de slachtoffergroepen

De MANOVA liet een statistisch significant hoofdeffect van slachtoffergroep zien op internaliserende problematiek (Wilks' Lambda = .74, $F(6, 792) = 21.24, p = < .001, \eta_p^2 = .14$). De effectgrootte geeft weer dat het gaat om een groot effect (Field, 2006).

Vervolgens is er per afhankelijke variabele gekeken naar verschillen tussen de groepen. Vanwege de schending van homogeniteit is gekozen voor de Welch-toets.

Uit de univariate variantieanalyse bleek een significant verschil op zowel depressie als eenzaamheid (zie Tabel 2). De effectgrootte voor depressie liet een middelmatig effect zien en de effectgrootte voor eenzaamheid wees uit dat het hierbij ging om een groot effect (Field, 2006). Tot slot is via paarsgewijze vergelijkingen bekeken welke groepen van elkaar verschillen.

Tabel 2

Gemiddelde scores per Groep op de Afhankelijke Variabelen (Standaarddeviaties tussen haakjes)

Variabelen		Convergent victims	<i>n</i>	Self-identified victims	<i>n</i>	Peer-identified-victims	<i>n</i>	Non-victims	<i>n</i>	<i>F</i> (3, 397)	η_p^2
Depressie	Jongens	.21 (.05)	26	.00 (.96)	59	.00 (.80)	33	-.42 (.81)	71		
	Meisjes	.70 (.79)	33	.37 (.96)	78	-.19 (.04)	26	-.23 (.89)	79		
	<i>Totaal</i>	<i>.48 (.94)</i>	<i>59</i>	<i>.21 (.97)</i>	<i>137</i>	<i>-.08 (.91)</i>	<i>59</i>	<i>-.32 (.86)</i>	<i>150</i>	<i>13.54***</i>	<i>.09</i>
Eenzaamheid	Jongens	.50 (.93)	26	.30 (.91)	59	.07 (.78)	33	-.59 (.48)	89		
	Meisjes	.81 (.76)	33	.43 (.88)	78	-.07 (.80)	26	-.37 (.56)	24		
	<i>Totaal</i>	<i>.67 (.85)</i>	<i>59</i>	<i>.37 (.89)</i>	<i>137</i>	<i>.00 (.79)</i>	<i>59</i>	<i>-.47 (.53)</i>	<i>113</i>	<i>45.45***</i>	<i>.25</i>

*** $p < .001$.

Internaliserende problematiek

De Tukey post-hoc liet zien dat, overeenkomstig de verwachtingen, de *convergent victims*, op depressieve gevoelens, significant hoger scoorden op depressieve klachten dan de *peer-identified victims* en de *non-victims* ($p = .004$ en $p = < .001$). Dit betekent dat *convergent victims* depressiever zijn dan de *peer-identified victims* en de *non-victims*. *Self-identified victims* en *convergent victims* verschilden niet significant van elkaar. Ook scoorden, conform de verwachtingen, de *self-identified victims* significant hoger op het ervaren van depressieve gevoelens dan de *non-victims* ($p = < .001$). Tussen de andere groepen zijn geen significante verschillen waargenomen.

De Games-Howell procedure (voor ongelijke varianties en ongelijke groepsgrootten) liet voor eenzaamheid zien dat er significante verschillen aanwezig waren tussen de *convergent victims* en de *peer-identified victims* en de *non-victims*, waarbij de *convergent victims* meer eenzaamheid ervaren dan de andere twee groepen (p 's $= < .001$). Tussen de *convergent victims* en de *self-identified victims* zijn geen significante verschillen gevonden. Voor *peer-identified victims* zijn, conform de verwachting, significante resultaten met alle drie de groepen gevonden. Voor hen gold dat zij zich significant eenzamer voelen dan de *non-victims* ($p = < .001$), maar minder eenzaam dan de *self-identified victims* en de *convergent victims* ($p = .026$ en $p = < .001$). Tot slot scoorden de *non-victims* significant lager op gevoelens van eenzaamheid dan de andere drie groepen.

Sekse

Het multivariate hoofdeffect voor sekse was niet significant ($p = .10$).

Interactie slachtoffergroep * sekse

Tot slot is er gekeken naar het interactie-effect van geslacht en slachtoffergroep op de afhankelijke variabelen depressie en eenzaamheid. De multivariate ($p = .292$) en univariate resultaten ($p = .254$ en $p = .334$) waren niet significant, wat betekent dat de verschillen tussen de groepen niet anders zijn voor jongens dan voor meisjes.

Discussie en conclusie

Pesten op school komt vaak voor. Hoe vaak is echter afhankelijk van de gebruikte methode. Dit betekent dat verschillende methoden verschillende daders en slachtoffers kunnen identificeren. Huidig onderzoek onderzocht a) de verschillen en overeenkomsten qua prevalentie en b) de mate van eenzaamheid en depressie van kinderen die volgens zelfrapportage, peerrapportage of ((g)een van) beide methoden geïdentificeerd zijn als pestslachtoffers. Een eerste bevinding van het onderzoek is dat de groepen pestslachtoffers

waarbij zelfrapportage een rol speelde groter zijn dan de groep waarbij peerrapportage een rol speelde. Dit komt overeen met de bevindingen van Vermande en collega's (2015). Een mogelijke verklaring voor dit verschijnsel kan gevonden worden in de perceptie van kinderen die zichzelf bestempelen als pestslachtoffer (Arseneault, Bowes, & Shakoor, 2010); zij schatten de kwaliteit van de relatie met leeftijdsgenootjes lager in dan dat de leeftijdsgenootjes dat ervaren (Crick, & Dodge, 1994).

Verder wees dit onderzoek uit dat *convergent victims* een hogere mate van depressie en eenzaamheid ervaren dan de *peer-identified victims* en de *non-victims*. Dit is in overeenstemming met een eerdere studie van Scholte en collega's (2013), waarin werd aangetoond dat de *convergent victims* meer problemen ervaren dan de kinderen in de andere groepen. Er werd echter geen verschil gevonden tussen de *convergent victims* en de *self-identified victims*, terwijl verwacht werd dat de *convergent victims* hoger zouden scoren op depressie en eenzaamheid (Graham, Bellmore, & Juvonen, 2003; Scholte et al., 2013). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat *self-identified victims* cognities of een bepaalde vooringenomenheid hebben die hen extra gevoelig maakt voor negatieve benaderingen van leeftijdsgenootjes (Arseneault et al., 2010; Rosen, Milich, & Harris, 2007), waardoor zij zichzelf hoog scoren op gevoelens van eenzaamheid en depressie en eerder aangeven gepest te worden. Op basis van de literatuurstudie werd verwacht dat *peer-identified victims* zich depressiever voelden dan de *non-victims* (Graham, & Juvonen, 1998; Scholte et al., 2013). De resultaten uit huidig onderzoek laten echter geen verschil zien tussen deze groepen. Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in de perceptie van de *peer-identified victims*. Hun sociale informatieverwerking is onjuist, waardoor zij sociale informatie inadequaat interpreteren (Crick, & Dodge, 1994). Hierdoor overwaarden zij de kwaliteit van de relaties in de klas (bijvoorbeeld door een incidenteel vriendelijk gebaar van een medeleerling te labelen als vriendschap), waardoor emotionele problemen minder op de voorgrond treden (Scholte et al., 2013; Sharkey et al., 2015). *Peer-identified victims* rapporteren wel gevoelens van eenzaamheid. Een verklaring hiervoor ligt in de acceptatie van klasgenoten: *peer-identified victims* worden, ten opzichte van de andere groepen, het meest afgewezen (Gorman et al., 2002). De *non-victims* rapporteerden, zoals verwacht, de minste gevoelens van depressie en eenzaamheid. Kenmerkend voor hen is de acceptatie van leeftijdsgenootjes en de hogere gevoelens van eigenwaarde (Graham, & Juvonen, 1998; Scholte et al., 2013).

Dat er geen verschillen tussen de groepen voor de verschillende sekses zijn op internaliserende problematiek, blijkt uit de resultaten van dit onderzoek en komt overeen met de bevindingen uit een meta-analyse (Reijntjes et al., 2010). Hoewel er ook een groep non-

victims in het onderzoek is opgenomen, bestond het merendeel van de kinderen in dit onderzoek uit slachtoffers en voor hen zijn geen verschillen gevonden. De perceptie van zowel de jongens als de meisjes in de verschillende groepen wijkt niet af van elkaar (Zimmer-Gembeck et al., 2014).

Sterke punten en verbeterpunten van dit onderzoek en suggesties voor vervolgonderzoek

De kracht van dit onderzoek, in tegenstelling tot andere onderzoeken (Vermande, Van der Meulen, & Reijntjes, 2015) zit in het geven van een definitie voor pesten, waardoor voor alle participanten duidelijk was welke betekenis van pesten werd bevraagd en de gebruikte instrumenten niets anders dan ‘gepest worden’ hebben gemeten. Daarnaast draagt de grootte van de steekproef bij aan de betrouwbaarheid van dit onderzoek en is generalisatie, met enige voorzichtigheid, mogelijk.

Huidig onderzoek heeft gebruik gemaakt van zowel zelfrapportage als peerrapportage en op basis daarvan zijn de verschillende groepen samengesteld. Deze vormen van identificeren hebben geleid tot de identificatie van meer en deels andere kinderen. Informanten die mogelijk ook een betrouwbaar beeld schetsen van internaliserende problematiek zijn ouders en leerkrachten (Bouman et al., 2010; Ladd, & Kochenderfer-Ladd, 2002; Pellegrini, & Bartini, 2000). Daar waar kinderen betere informanten zijn als het gaat om eigen gevoelens, kunnen ouders en leerkrachten symptomen van depressie herkennen (Hankin, & Abramson, 2001). Vervolgonderzoek kan zich richten op het includeren van ouder- en leerkrachtrapportages om een completer en betrouwbaarder beeld te krijgen van de pestslachtoffers.

Zoals eerder beschreven, lijken de pestslachtoffers in de verschillende groepen andere cognities te hebben die de mate van internaliserende problematiek bepalen (Arseneault et al., 2010; Rosen, Milich, & Harris, 2007). Vervolgonderzoek kan zich richten op deze cognities om vervolgens doeltreffender te kunnen interveniëren (Dawes et al., 2017; Scholte et al., 2013).

Tot slot heeft dit onderzoek zich enkel gericht op internaliserende problematiek bij pestslachtoffers. Vervolgonderzoek kan zich richten op pestslachtoffers en externaliserend probleemgedrag; in welke mate komt dit voor en hoe verhouden deze getallen zich tot de getallen van internaliserend probleemgedrag.

Conclusie

Dit onderzoek heeft laten zien dat zelfrapportage en peerrapportage van slachtofferschap tot verschillende prevalenties leiden en dat deels verschillende kinderen

worden geïdentificeerd als slachtoffer van pesten. Daarnaast blijken slachtoffers geïdentificeerd volgens een of beide methoden te verschillen qua ernst van internaliseren. Huidig onderzoek indiceert dat, ongeacht het geslacht, *convergent victims* de meeste gevoelens van depressie en eenzaamheid ervaren, gevolgd door de *self-identified victims*, de *peer-identified victims* en tot slot de *non-victims*. Kortom, het is wenselijk dat beide rapportagemethoden gebruikt worden voor de identificatie van pestslachtoffers.

Referenties

- American Psychiatric Association. (2014). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington DC: Author.
- Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: ‘Much ado about nothing’? *Psychological Medicine*, *40*, 717–729.
- Baumeister, R. M., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*, 497–529. doi: 10.1037/0033-2909.117.3.497.
- Bouman, T., Van der Meulen, M., Goossens, F. A., Olthof, T., Vermande, M. M., & Aleva, E. A. (2012). Peer and self-reports of victimization and bullying: Their differential association with internalizing problems and social adjustment. *Journal of School Psychology*, *50*, 750–774. doi:10.1016/j.jsp.2012.08.004
- Bruyn, E. H., Cillessen, A. H. N., & Wissink, I. B. (2010). Associations of peer acceptance and perceived popularity with bullying and victimization in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, *30*, 543-566. doi: 10.1177/0272431609340517
- Cassidy, J. & Asher, S. R. (1992). Loneliness and peer relations in young children. *Child Development*, *63*, 350-365.
- Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E., & Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A Meta-analytic Investigation. *American Psychological Association*, *25*, 65-83. doi:10.1037/a0020149
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children’s social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*, 74–101.
- Cullerton-Sen, C., & Crick, N. R. (2005). Understanding the effects of physical and relational victimization: The utility of multiple perspectives in predicting social-emotional adjustment. *School Psychology Review*, *34*, 147–160.
- Dawes, M., Chen, C-C., Farmer, T.W, & Hamm, J.V. (2017). Self-and peer-identified victims in late childhood: differences in perceptions of the school ecology. *Journal of Youth and Adolescence*, *46*, 2273-2288.
- Faber, M., Verkerk, G., van Aken, M. Lissenburg, L., & Geerlings, M. (2006). Plezier op school: sterker naar de brugklas. *Kind & Adolescent Praktijk*, *5*. doi:10.1007/BF03059577
- Field, A. (2006). *Discovering statistics using SPSS*. London: Sage

- Giang, M. T., & Graham, S. (2008). Using latent class analysis to identify aggressors and victims of peer harassment. *Aggressive Behavior, 34*, 203–213.
- Gladstone, G. L., Parker, G.B., & Malhi, G.S. (2006). Do Bullied Children Become Anxious and Depressed Adults? A Cross-Sectional Investigation of the Correlates of Bullying and Anxious Depression. *Journal of Nervous and Mental Disease, 3*, 201-208.
- Goossens, F.A., Olthof, T., & Dekker, P.H. (2006). New participant role scales: comparison between various criteria for assigning roles and indications for their validity. *Aggressive Behavior, 23*, 343 – 357.
- Gorman, A. H., Kim, J., & Schimmelbusch, A. (2002). The attributes adolescents associate with peer popularity and teacher preference. *Journal of School Psychology, 40*, 143–165. doi:10.1016/S0022- 4405(02)00092-4.
- Graham, S., Bellmore, A. D., & Juvonen, J. (2003). Peer victimization in middle school. *Journal of Applied School Psychology, 19*, 117–137. doi:10.1300/J008v19n02_08.
- Hankin, B. L., & Abramson, L. Y. (2001). Development of gender differences in depression: An elaborated cognitive vulnerability- transactional stress theory. *Psychological Bulletin, 127*, 773–796. doi: 10.1037/0033-2909.127.6.773.
- Hawker, D.S.J., & Boulton, M.J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41*, 441-455. doi:10.1111/1469-7610.00629
- Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M.A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *American Academy of Pediatrics, 112*, 1231-1237.
- Juvonen, J., & Murdock, T. B. (1995). Grade-level differences in the social value of effort: Implications for self-presentation tactics of early adolescents. *Child development, 66*, 1694–1705. doi:10. 1111/j.1467-8624.1995.tb00959.x.
- Kösters, M.P., Chinapaw, M.J.M, Zwaanswijk, M., van der Wal., M.F., & Koot, H.M. (2015). Structure, reliability, and validity of the revised child anxiety and depression scale (RCADS) in a multi-ethnic urban sample of Dutch children. *BMC Psychiatry, 15*. doi: 10.1186/s12888-015-0509-7
- Ladd, G., & Kochenderfer-Ladd, B. (2002). Identifying victims of peer aggression from early to middle childhood: analysis of cross-informant data for concordance, estimation of relational adjustment, prevalence of victimization, and characteristics of identified victims. *Psychological Assessment, 14*, 74-96.

- Ladd, G. W., Kochenderfer, B. J., & Coleman, C. C. (1996). Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment. *Child Development, 66*, 1103-1119.
- London, B., Downey, G., & Bonica, C. (2007). Social causes and consequences of rejection sensitivity. *Journal of Research on Adolescence, 17*, 481–506. doi: 10.1111/j.1532-7795.2007.00531.x.
- McCutcheon, A.L. (1987). Latent Class Analysis. *Quantitative Applications in the Social Sciences, 64*, 7-12.
- McDougall, P., & Vaillancourt, T. (2015). Long-term adult outcomes of peer victimization in childhood and adolescence: Pathways to adjustment and maladjustment. *American Psychologist, 70*, 300–315. doi:10.1037/a0039174.
- Monks, C. P., Smith, P. K., Naylor, P., Bartner, C., Ireland, L. J., & Coyne, I. (2009). Bullying in different contexts: Commonalities, differences and the role of theory. *Aggression and Violent Behavior, 14*, 146-156. doi:10.1016/j.avb.2009.01.004
- Nakamoto, J., & Schwartz, D. (2010). Is peer victimization associated with academic achievement? A meta-analytic review. *Social Development, 19*, 221-242.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth - Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association, 285*, 2094-2100.
- Neuman, W.L. (2012). *Understanding research*. Boston: Pearson Education, Inc.
- Oldenburg, B., Barrera, D., Olthof, T., Goossens, F., Van der Meulen, M., Vermande, M., Aleva, E., Sentse, M., & Veenstra, R. (2015). Peer and self-reported victimization: Do non-victimized students give victimization nominations to classmates who are self-reported victims? *Journal of School Psychology, 53*, 309-321. doi: 10.1016/j.jsp.2015.05.003
- Olthof, T., Goossens, F.A., Vermande, M.M., Aleva, L.A., Meulen, M. van der (2011). Bullying as strategic behavior: Relations with desired and acquired dominance in the peer group. *Journal of School Psychology, 49*, 339-359.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (2010). Understanding and researching bullying: Some critical issues. In S.R. Jimerson, S.M. Swearer & D.L. Espelage (Eds.), *Handbook of bullying in schools*. New York: Routledge.

- Pellegrini, A. D., & Bartini, M. (2000). An empirical comparison of methods of sampling aggression and victimization in school settings. *Journal of Educational Psychology*, 92, 360–366. doi: 10.1037/0022-0663.92.2.360.
- Rosen, P. J., Milich, R., & Harris, M. J. (2007). Victims of their own cognitions: Implicit social cognitions, emotional distress, and peer victimization. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28, 211–226.
- Reijntjes, A., Kamphuis, J.H., Prinzie, P., & Telch, M.J. (2010). Peer victimization and internalizing problems in children: A meta-analysis of longitudinal studies. *Child Abuse and Neglect*, 34, 244-252. doi: 10.1016/j.chiabu.2009.07.009
- Reijntjes, A., Vermande, M., & Van der Meulen, M. (2015). Pesten: definitie, prevalentie, verloop en problematiek. In M. Vermande, M. van der Meulen, & A. Reijntjes (Red.), *Pesten op school. Achtergronden en interventies.*(pp 13-32).
- Salmivalli, C., & Helteenvuori, T. (2007). Reactive, but not proactive aggression predicts victimization among boys. *Aggressive Behavior*, 33, 198-206. doi:10.1002/ab.20210
- Salmivalli, C. & Voeten, M. (2004). Connections between attitudes, group norms, and behaviours associated with bullying in schools. *International Journal of Behavioral Development*, 28, 246-258. doi:10.1080/01650250344000488
- Savelkoul, M., & Tilburg, T.G. van. (2012). Wat is eenzaamheid en hoe wordt het gemeten? In Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM
- Scholte, R., Burk, W., & Overbeek, G. (2013). Divergence in self- and peer-reported victimization and its association to concurrent and prospective adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 1789–1800. doi:10.1007/s10964-012-9896-y.
- Schwartz, D., Lansford, J. E., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2015). Peer victimization during middle childhood as a lead indicator of internalizing problems and diagnostic outcomes in late. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 44, 393–404. doi:10.1080/15374416.2014.881293.
- Sharkey, J. D., Ruderman, M. A., Mayworm, A. M., Green, J. G., Furlong, M. J., Rivera, N., & Purisch, L. (2015). Psychological functioning of bullied youth who adopt versus deny the bully- victim label. *School Psychology Quarterly*, 30, 91–104. doi:10.1037/spq0000077.
- Segrin, C. (2000). Social skills deficits associated with depression. *Clinical Psychology Review*, 20, 3, 379-403.
- Solberg, M. E., & Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the

- Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29, 239-268. doi: 10.1002/ab.10047
- Ttofi, M.M., Farrington, D.P., Lösel, F., & Loeber, R. (2011). Do the victims of school bullies tend to become depressed later in life? A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 3, 63-73.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: a comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41, 672-682. doi:10.1037/0012-1649.41.4.672
- Vermande, M.M., Meulen, M van der., Reijntjes, A. (2015). *Pesten op School*. Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers
- Vragenlijst over angst en depressieve gevoelens bij kinderen (RCADS). Muris, P., Meesters, C., & Schouten, E. (2002). A brief questionnaire of DSM-IV defined anxiety and depression symptoms among children. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 9, 430-442.
- Wolke, D. & Lereya, S. T. (2015). Long-term effects of bullying. *Arch Dis Child*, 100, 879-885. doi: 10.1136/archdischild-2014-306667
- Zimmer-Gembeck, M. J., Hunter, T., & Pronk, R. E. (2007). A model of behaviours, peer relations and depression: Perceived social acceptance as a mediator and the divergence of perceptions. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26, 273–285. doi: 10.1521/jscp.2007.26.3.273.
- Zimmer-Gembeck, M.J., Trevaskis, S., Nesdale, D. & Downey, G.A. (2014). Relational victimization, loneliness and depressive symptoms: Indirect associations via self and peer reports of rejection sensitivity. *Journal of Youth and Adolescence*, 43, 568-582. doi: 10.1007/s10964-013-9993-6